

TIEDÄN - SIIS USKON, AREIOPAGI-TAPAHTUMA
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Onko uskossa paradigman aineksia?

Paneelikeskustelun taustapohdintaa

Mielestäni uskosta ei voi muodostua tieteellistä paradigmaa, mutta tieteellisten paradigmojen on otettava huomioon uskon avartama todellisuus. Muutoin kuvamme todellisuudesta vääristyy - niin kuin usein yhteiskuntatieteissä on viime vuosikymmeninä tapahtunut. Tarkastelen teemaa nimenomaan yhteiskunta- ja osin käyttäytymistieteiden kannalta.

Keskustelussa menevät helposti sekaisin maailmankatsomukselliset ja tieteenfilosofiset tarkastelut. Lisäksi tulee tarkastella metodologisia ratkaisuja ja tutkijan kykyä tulkita uskonnollisia ilmiöitä.

Metodologinen ateismi ja metodologinen uskovaisuus mahdottomuuksia

On tehty johtopäätös, että uskonnollisuuden tutkiminen edellyttää metodologista ateismia - olipa tutkija itse ateisti tai uskonnollinen¹. Tämän ajatuskannan mukaan uskonto nähdään tyystin inhimillisenä heijastuksena, jonka perusta on inhimillisen historian perusrakenteissa.²

Näkisin kuitenkin toisin.

Metodologinen ateismi saattaa olla tutkimusta virheellisesti rajaava arvovalinta, joka voi johtaa skientistiseen hybrikseen ja omnipotenssiin. Tärkeämpää on nähdä tieteellisen tutkimuksen pätevyysalue ja tehdä metodologinen valinta sen mukaisesti. Metodologinen ateismi ja metodologinen uskovaisuus ovat käsitykseni mukaan molemmat siis mahdottomuuksia.

¹ Peruslähtökohtana pitäisin seuraavia, yksinkertaisia toteamuksia. Tieteellinen tutkimus ei ole tähän mennessä todistanut sitä, että Jumala olisi olemassa. Se ei ole myöskään kyennyt osoittamaan sitä, että Jumalaa ei olisi olemassa. Jumalan olemassaolon tutkiminen on nyt ja vastakin tieteellisen tutkimuksen ja päättelykyvyn ulkopuolella.

Jos tieteen tekijällä on Jumala, tämä Jumala ei asetu mitattavaksi, punnittavaksi ja testattavaksi. Ei edes se, mitä ihminen pitää "Jumalan työnä", ole alkuperältään tieteen keinoin selvitettävissä.

² Yliluonnollisen Jumalan ja henkimaailman vaikutus suljetaan pois, vaikka käsitys uskosta inhimillisenä heijastuksena ei loogisesti sulkisikaan pois mahdollisuutta, että heijastetuilla merkityksillä saattaisi olla ihmisistä riippumaton, perimmäinen merkittävyys. (Berger 1969, 180.)

Tiede on jossain määrin pyrkinyt selittämään kaikki uskonnolliset ilmiöt täysin immanentisti, tämänpuoleisesti ja täysin ei-uskonnollisista tekijöistä johtuviksi. Näillä tutkimuksilla on ollut tärkeä merkitys ja ne ovat tuoneet arvokasta tietoa useilta osa-alueilta. Mutta jos tutkittavien oma kokemus elämän uskonnollisesta ja hengellisestä ulottuvuudesta jätetään syrjään tai se tulkitaan redusoiden, on vaarana menettää perimmäisen ilmiön luonne ja sisältö. Uskonnollinen ihminen kun kokee olevansa kahden tekijän vaikutuksen alainen, inhimillisen ja jumalallisen, jotka yhdessä saavat aikaan hengellistä elämää.

Vaikka tiede ei voikaan ratkaista kysymystä Jumalasta tai sielun kuolemattomuudesta, empiirinen tutkimus voi ja sen tulee olla aidosti kiinnostunut siitä, mitä ihmisen elämään vaikuttaa se, että hän tulee vakuuttuneeksi Jumalan olemassaolosta ja sielunsa kuolemattomuudesta. Tämä hengellisen ulottuvuuden avartama todellisuus ei voi olla merkityksetön ihmistutkimukselle.³

Reduktionismin ongelma

Minusta eräs keskeinen kysymys uskonnollisten ilmiöiden tulkinnassa palautuu reduktionismin ongelmaan: ovatko uskonnolliset ilmiöt jäännöksittä palautettavissa psykologiaan, sosiologiaan tai jopa fysiologiaan?⁴

Totta kai uskonnollinen kokemus, toiminta ja ilmiöt ovat myös psykologisia, fysiologisia ja sosiologisia tapahtumia, mutta uskonnollinen ilmiökenttä muodostaa myös omaleimaisen merkityskenttensä. On kyettävä tulkitsemaan uskonnollinen maailma.

Konstruktivistiset lähestymiset sekä diskurssi- ja narratiiviset tarkastelut antavat kyllä sijaa myös uskonnollisille tulkinnoille, mutta näen tietyllä tavalla vaaraksi sen, että ne relativisoivat todellisuuden. Niitä menetelmiä voidaan käyttää aivan erinomaisesti tieteen tekemiseen, mutta ne eivät saa johtaa automaattisesti ontologisiin tulkintoihin.

Todellisuuden tulkinta unohtaa liian usein uskonnon

³ Uskovainen ihminen reaalistuu tekijöihin, jotka ovat tieteelle ideaalisia mutta jotka ovat hänelle itselleen todellisia: Jumala, Pyhä Henki, taivas, autuus, iankaikkinen elämä, kadotus. Tämä vaikuttaa hänen elämänsä, koska hän uskoo olevansa suhteissa niihin. (Rauhala 1983, 63-64; Syrjänen 1987, 176-177; ks. myös Mead 1967, 274-275.)

⁴ Uskonnollisen elämänalueen tutkimuksesta löytyy kosolti esimerkkejä tällaisista. Kiinnostusta uskontoon on selitetty milloin neurooseilla, milloin regressioilla, mitä moninlaisimmilla deprivatioilla, neurologisilla häiriöillä, indoktrinaatiovaikutuksilla, massapsykooseilla ja vastaavilla. Göran Sandell (1985) katsoo, että ihmisen suuriin uskonnollisiin ja eksistentiaalsiin kysymyksiin tuskin löytyy selitystä ja ymmärrystä sosiologista, psykologista, biologista tai muista teorioista, joiden pätevyysalue on kokonaan toisella tasolla. Yhtä mahdottomana hän pitää sitä, että henkisiä ja hengellisiä kysymyksiä hoidetaan terapialla, sosiaalityöllä tai poliittisilla päätöksillä.

Edellä olevaa ei pidä ymmärtää niin, etteikö olisi terapiaa tarvitsevaa häiriytyneisyyttä, joka on saanut ilmiönsä uskonnollisen kielen. Myöskään ei pidä käsittää niin, ettei esimerkiksi uskonnollisen kokemuksen muuttuminen uskonnolliseksi liikkeeksi ja uskonnolliseksi elämäksi olisi jo sosiologisesti tutkittavissa. Tietynlainen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen tilanne saattaa olla edesauttamassa uskonnollisen etsinnän syntyä ja kehitystä, mikä sekkin on tutkittavissa oleva ilmiökenttä. (Ks. tästä keskustelusta Berger 1969, 182-185).

PUHEENVUORO
Jorma Niemelä
10.12.2004

Metodologiset ratkaisut ovat tärkeitä, mutta vielä tärkeämpänä pidän sitä, nousevatko uskonnolliset kysymykset ylipäättään lainkaan tutkijan aivonystyröihin saati sitten kysymyskaavakkeisiin ja kysymyshypoteeseihin. Suomessa on tavattoman paljon tehty tutkimuksia, joissa uskonnollinen ulottuvuus on tyystin sivuutettu silloinkin, kun se muodostaisi merkittävän ulottuvuuden⁵.

Otan esimerkiksi Marja Holmilan Kylä-tutkimuksen (2001), aivan erinomaisen sosiologisen kuvauksen Suomen maaseudun muutoksesta. Etnografian ja sosiaalitieteen parhaimpia perinteitä noudattaen suomalaista maalaiskylää on havainnoitu 1978 ja kahdeksantoista vuotta myöhemmin 1996. Kirjaa lukiessa mietin, miten Suomessa on kylä, jonka toimintaan ei juuri ollenkaan kuulu seurakunnan toiminta - kirjassa on vain jokin viite.

Kun tiedustelin asiaa tutkimusprofessori Holmilalta, hän kertoi että luterilaisen seurakunnan lisäksi kylällä olleen vapaan suunnan toimintaa. Ensimmäisellä kerralla ne eivät tuntuneet tutkimuksen kannalta mielekkäiltä ja sen vuoksi niitä oli hankala ottaa tarkasteluun vuonna 1996.

Osa todellisuudesta oli rajautunut pois sen 70-luvulla vallinneen yhteiskuntatieteen paradigman perusteella, joka ei nähnyt uskontoa merkittävänä asiana yhteisöissä eikä yksilön elämässä. Hyvässä sosiologisessa tutkimuksessa on näin merkittävä aukko.

Päinvastaisen esimerkin voisin ottaa sosiaalisen pääoman tunnetusta tutkijasta Robert D. Putnamista, joka melkeinpä kaikissa tutkimuksissa tarkastelee uskonnollisia yhteisöjä ja niiden merkitystä sosiaalisen pääoman muodostumisessa. Tutkimustensa perusteella Putnam (2000, 409) kaipaa suorastaan "suurta herätystä", joka liittäisi amerikkalaiset nykyistä paremmin hengellisiin yhteisöihin. Perusteena ovat hänen arvionsa uskonnollisten yhteisöjen merkityksestä sosiaalisen pääoman kehittäjinä.

Samalla tavalla uskonnon merkitystä tutkii ja pohdiskelee suomalainen Markku T. Hyypä sosiaalisen pääoman muodostumisesta maailmalla ja Suomessa. Kerrottakoon, että täällä Jyväskylän paviljongissa pitämänsä esitelmän loppuksi hän sanoi: "Jos haluat terveyttä ja pitkää ikää, liity kirkkokuoroon!"

Paradigma määrittelee tärkeät faktaluokat, se vaikuttaa kokeiden ja kyselyiden suunnitteluun ja se määrittelee, mitkä ovat tärkeitä ja "oikeita" ongelmia. Uskonto voi siis rajautua pois tai olla mukana - aivan sen mukaan mitä paradigma - ei todellisuus - säätelee.

⁵ Peter L. Berger ja Thomas Luckmann (1971) katsovat, että esimerkiksi tiedon sosiologian tarkastelu ilman uskontososiologiaa on mahdottomuus. Väite voidaan yleistää laajemminkin inhimilliseen käyttäytymiseen.

Tieteenteko edellyttää uskonnollisen merkitysmaailman ymmärtämistä

Tutkimuksessa pitäisi kyetä määrittämään "terve" ja "sairas" uskonnollisuus, "oikea" ja "väärä" uskonnollisuus. Uskonnollisten ilmiöiden yhteiskuntatieteellisessä tarkastelussa on aina omat pulmansa ja haasteensa.⁶

Siinä ollaan - Peter Winchiä (1979) vapaasti mukaillen - samantapaisen ongelman edessä kuin yhteiskuntatieteilijä, joka meni kysymään haastattelulomakkeella sekä fariseukselta että publikaanilta saman kysymyksen: "Kuinka usein rukoilette päivittäin?" Tilastolliseen käsittelyyn tuli sama vastaus, mutta itse ilmiönä fariseuksen ja publikaanin rukous ovat uskonnollisesti ratkaisevan erilaisia.

Tutkijan on tunnettava uskonnollinen merkitysmaailma tutkiessaan uskontoa, vaikka hänellä ei olisi omakohtaista uskonnollista vakaumusta. Tuskinpa kukaan pitää vaikka journalismissa järkevänä palkata taloustoimittajaa, joka ei ymmärrä talouselämästä mitään.

Ihmeet ja tiede

Tässä seminaarissa on yleisöpuheenvuoroissa otettu esiin kysymys siitä, voidaanko Jeesuksen ylösnousemus "tieteellisesti todistaa". Täytyy muistaa, että vaikka ylösnousemus voitaisiin osoittaa biologisesti, fysiologisesti ja lääketieteellisesti, ei se antaisi tapahtumalle uskonnollista merkitystä.

Toinen toteaisi, että hänen ylösnousemususkonsa on nyt tieteellisesti(kin) todistettu. Toinen ihmettelisi ilmiötä, joka on vastoin tilastollista ja muuta luonnontieteellistä todennäköisyyttä. Tiede ei ratkaise meidän uskonnollisia kysymyksiämme.

Tarvitaan paradigman muutosta, mutta ei välttämättä uutta paradigmaa

Olen siis kovin empiväinen sen suhteen, onko uskossa paradigman tai metodologian lähtökohtaa. Tutkijayhteisössä omaksutut perususkomukset, arvostukset ja periaatteet - eli siis paradigma - ohjaavat tieteenharjoitusta "normaalitieteen" kausina, jolloin kehitys on lineaarista. Nyt tieteentekijöiden perususkomukset rajaavat uskonnollisen ilmiökentän liian usein ulos tieteen tarkastelukohteista.

Paradigma murtuu "tieteellisen vallankumouksen" yhteydessä. Tässä seminaarissa kuvailtu supranaturalismi on kiinnostava mutta myös ongelmallinen tarkastelutapa

⁶ Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden ongelma on hieman yleisemminkin se, että suuntaukseen katsomatta turvaudutaan usein sellaiseen metodologiseen taktiikkaan, jonka mukaan analyysi aloitetaan hylkäämällä toimijain omat tekonsa selitykset. Sen jälkeen pyritään etsimään "todelliset" syyt ja selitykset, joita toimija ei enää tunne. Tämä ei ole vain tutkimuksellinen ongelma vaan se on myös yhteiskuntapoliittinen ongelma: se aliarvioi ja halventaa arkipäivän elämän toimijaa.

Diak

DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULU

PUHEENVUORO
Jorma Niemelä
10.12.2004

(erityisesti sen yhteydessä käytetty tutkimusohjelma-termi jäi määrittämättä). Lähtisin mieluummin siitä, että tieteellinen tutkimus voi tutkia ihmisen kokemusta Jumalan ilmoituksesta, mutta ei pitää sitä tieteellisen tiedon lähteenä. Jättäisin sen uskon alueelle, jonka saatamme henkilökohtaisesti ottaa yhtä vakavasti ellei vielä vakavammin kuin muuttuvan tieteellisen tiedon.

Nyt tarvittaisiin sellaista paradigman vallankumousta, että uskonto otettaisiin todesta yhteiskunta- ja käyttäytymistieteissä.